

hiplerine ulaşması olduğu açıktır. Ancak bu tür ibadetlerin mükellefin emir ve bilgisi dışında onun adına başkaları tarafından yapılmasının alacaklı şahısların borçlu üzerindeki hakkını düşürecekği savunulabilirse de Allah'a karşı ibadet borcunu düşürmesi pek mâkul görünmemektedir. Sağ veya ölü adına hac, bu ibadette malî yönün de bulunması sebebiyle fakihlerin çoğunluğunca müsamaha ile karşılanmış ve câiz görülmüştür. Ancak hukuk ekollerinin bu konuda ileri sürdüğü şartlar birbirinden hayli farklılık gösterir (bk. BEDEL; HAC).

İbadetler usulüne uygun olarak edâ edildiği takdirde kişinin zimmetinden borcun düşeceği hususu hemen hemen ittifakla kabul edilmiştir. Bu tür edâ ibadetler alanında "iczâ" veya "sihhat", muâmelâtta ise genelde "sihhat" tabiriyle ifade edilir. Fakihler, sahih şekilde yapılan bir edâyaya nasıl ve ne ölçüde bir sevabın terettüp edeceği hususunda, konuyu tamamen kul ile Allah arasında kaldığından bir görüş bildirmekten genelde çekinmişlerdir.

Şahitlikte. İslâm muhakeme hukukunda şahitlik tahammül ve edâ şeklinde iki safhada ele alınır. Literatürde, şahidin başkasının hakkına ilişkin bir olaya ve bilgiye duyu organları vasıtasıyla doğrudan muttali olması safhası tahammül, bunu mahkeme huzurunda açıklaması safhası ise edâ olarak adlandırılır. Edâ tahammül safhasına göre daha çok önem taşıdığı ve üçüncü şahısların haklarını yakından ilgilendirdiği için şahitte bulunması gereken özellikler, ayrıca şahitliğin konusu ve yerine getirilmesi şekliyle ilgili olarak ilâve birtakım kayıt ve şartlar ileri sürülmüştür. Şahitliğin mahkeme huzurundaki ifâsına edâ tabir edilmesi bunun dinî bir görev sayılmasıyla da açıklanabilir. Kur'an'da, şahitlerin şahitlik yapmaları istendiğinde bundan kaçınmamaları, bildiklerini gizlememeleri ve şahitliğin Allah için yapılması emredilmiştir (el-Bakara 2/282-283; en-Nisâ 4/135; et-Talâk 65/2). Bununla birlikte şahitliğin edâsının hangi durumda dinî görev, hangi konu ve durumlarda ancak ilgili şahsın veya merciin talebine bağlı bir hak olduğu hususu İslâm hukuk doktrininde ayrıntılı bir tartışma konusudur (bk. ŞAHİD).

Şahıs ve Borçlar Hukukunda. Şahıslar hukukunda edâ kavramıyla kişinin bir fiil ve hukukî işlemi bizzat yapması, bu

bağlamda kullanılan edâ ehliyeti terimiyle de kişinin dinî ve hukukî hak ve borçları bizzat kullanmaya ehil oluşu kastedilir. İbadetler alanında edânın sıhhatiyle edânın vâcip oluşu özenle birbirinden ayrılırken hukukî işlemler alanında sadece edânın sıhhati kavramından söz edilir. Borçlar hukukunda edâ, borcun konusunu teşkil eden edimin yerine getirilmesi demek olan ifâ ile eş anlamlı olarak kullanılır. En geniş kapsamlı borç, iki veya daha fazla kişi arasında tek taraflı veya karşılıklı olarak belli bir ifâ yükümlülüğünü doğuran hukukî bağı ifade ettiğinden edâ borç ilişkilerinin ana konusunu ve taraflar açısından da amacını teşkil eder. Bu anlamda edâ, herhangi bir şeyi yapma veya verme şeklinde olumlu veya bir şeyi yapmaktan kaçınma şeklinde olumsuz bir nitelik taşıyabilir. Paranın ve mislî bir borcun ödenmesini, muayyen bir malın teslimini veya bir işin yapılmasını konu alan deyn, ayn ve iş edimleri birinci nevi edânın, emanet ve rehin malı kullanmama ise ikinci nevi edânın örneğini oluşturur. Özellikle Hanefî usulcülerinin edâyı geniş kapsamlı olarak tanımladıkları göz önünde bulundurulursa gerek kefalet, hibe, evlenme, bey', icâre gibi tek veya iki taraflı bir hukukî işlemde, gerekse haksız fiil, haksız iktisap veya kanundan kaynaklanan borçların yerine getirilmesi de geniş anlamıyla edâ olarak adlandırılabilir. Kur'an'da adam öldürmeden doğan diyet borcunun ödenmesi edâ kelimesiyle ifade edilmiştir (el-Bakara 2/178). Ancak özellikle çağdaş İslâm hukuk literatüründe borçların edâsını ifadede daha çok ifâ terimi kullanılmaktadır. Borç terimi en dar kapsamıyla ödünç (karz) ilişkisini ifade ettiğinde ise edâ, zimmette sabit olan borcun vadeye veya alacaklının talebine bağlı olarak ödenmesi anlamına gelir.

Kur'an'da, verilen sözlerin ve akidelerin yerine getirilmesini emreden âyetlerin (Âl-i İmrân 3/76; el-Mâide 5/1; el-Müminün 23/8), müslümanların akidlerine ve bunların şartlarına bağlı kalması gerektiğini (Buhârî, "İcâre", 14; Ebû Dâvûd, "Ağziye", 12) ve ödeme imkânı bulunduğu halde bunu geciktirmenin zulüm olacağını bildiren hadisler (Buhârî, "İstikrâz", 12; Ebû Dâvûd, "Büyû", 10) borç ilişkilerinde edânın dinî ve ahlâkî zeminini oluşturur. Edânın şekli, hükmü, edâdan kaçınma ve edânın imkânsızlığı gibi durumlarda alınabilecek önlemler, edâ ko-

nusunda taraflar arası uyumsuzluğun giderilmesi, edânın sonuçları gibi hukukî meseleler İslâm hukuk doktrininde borcun kaynağına ve borç ilişkisinin türüne göre ayrı ayrı ele alınmış, yargılama hukuku ve uygulama yönü de dahil bu konuda ayrıntılı bir hukukî doktrin ve düzenleme geliştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "edâ" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "edy" md.; Buhârî, "İcâre", 14, "İstikrâz", 12, "İ'tisâm", 12, "Mevâkîf", 28-29; Ebû Dâvûd, "Ağziye", 12, "Büyû", 10, "Şavm", 41, "Şalât", 5; Şirâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, I, 245-256; Pezdevî, *Kenzü'l-üvûl*, I, 213-256; Serahsî, *el-Uşûl*, I, 26-44; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 95-97; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir el-Ulvânî), Beyrut 1988, I, 27-28, 280-288; Mahmûd b. Ahmed ez-Zencânî, *Tahrîcû'l-furû'ale'l-üşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1982, s. 90-94; Âmidî, *el-İhkâm*, I, 98-102; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fuşûl fi'l-üşûl*, Kahire 1973, s. 150-160; a.mlf., *el-Furûk*, II, 19-26, 55-67; Sübkî, *el-İbhâc*, I, 93-99; Teftâzânî, *et-Telvîḥ*, I, 160-166, 202-213; İbn Ferhûn, *Teḥsîrâtü'l-hükâm*, Kahire 1301 — Beyrut, ts., I, 164-167; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, I, 213-256; Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi'*, I, 108-119; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, II, 115-128; İbn Emîr'ül-Hâc, *et-Tahrîr*, II, 115-128; İbn Abdüşşekûr, *Müsellemü's-şubûḥ*, I, 69-88; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), II, 62-67; İzmîrî, *Hâsiye 'ale'l-mir'ât*, İstanbul 1309, I, 194-275; M. Sellâm Medkûr, *Mebâhişü'l-hükûm 'inde'l-üşûliyyîn*, Kahire 1959, s. 69-77; Muhammed el-Hudârî, *Uşûl'ül-fıkh*, Kahire 1969, s. 35-41; Vehbe ez-Zühaylî, *Vesâ'ilü'l-işbât fi's-şer'ati'l-İslâmiyye fi'l-mu'âmelâti'l-medeniyye ve'l-aḥvâlî's-şahsiyye*, Dimaşk 1982, s. 100-232; a.mlf., *Uşûl'ül-fıkhil-İslâmî*, Dimaşk 1986, I, 49-57; Fahrettin Atar, *Fıkh Usulü*, İstanbul 1988, s. 121-124; M. Ebû'l-Feth el-Beyânûnî, *el-Hükûm't-teklîfî fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Dimaşk 1988, s. 109-128; Zekiyyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İ. Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 206-215; *Mv.F*, VI, 327-344; *Mv.F*, IV, 147-157; XV, 10-17; "Adâ", *El'* (İng.), I, 169; M. Akif Aydın, "Borç", *DİA*, VI, 285-291.

ALİ BARDAKOĞLU

EDÂ TEZKİRESİ

(bk. TEZKİRE).

EDDÎ ŞİR

(آدى شیر)

(1867-1915)

Iraklı Keldânî papazı, tarihçi ve sözlük bilimci.

Kerkük yakınındaki Şaklâve köyünde doğdu. Dominiken tarikatına mensup kilise babalarının Musul'da kurduğu papaz okulunu bitirdikten sonra Kerkük baş-

piskopos yardımcısı oldu (1889). Daha sonra Siirt Keldânî Kilisesi'ne başpiskopos tayin edildi (1902). Roma, Londra, Paris gibi Avrupa şehirlerini gezdi. Buralardaki din adamlarıyla görüştü ve kütüphanelerde bulunan yazma eserleri inceleme imkânına sahip oldu. Ana dili Keldânîce yanında Fransızca, İngilizce, Almanca, Arapça, Türkçe, Kürtçe, Farsça, Ermenice, Ârâmîce ile klasik dillerden Yunanca ve Latince'yi öğrendi. Siirt'te çeşitli dillerde yazma ve matbu kitaplar ihtiva eden zengin bir kütüphane kurdu. Üye seçildiği çeşitli müsteşrik cemiyetleri tarafından kendisine şeref nişanı verildi. Keldânîce, Arapça ve Fransızca muhtelif eserler kaleme aldı. Ruslar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu işgal edince Ruslar'ın yanında yer alan Kürt asıllı Bedirhan aşiretini destekledi. 1915'te Siirt'e bağlı bir köyde saklandığı mağara yakalanarak öldürüldü.

Eserleri. Eddî Şîr'in en önemli eseri, başta Farsça olmak üzere Keldânîce, Ârâmîce, Sanskritçe, Ermenice, İbrânîce, Yunanca, Habeşçe, Latince, Germence, İngilizce, Fransızca, Rusça, Türkçe ve Kürtçe'den Arapça'ya geçen kelimeleri, bunların Arapça'da uğradığı ses değişikliklerini ve kazandığı mânaları anlatan *el-El-fâzû'l-Fârisiyyetü'l-mu'arrebbe*'dir (Beyrut 1908). Arapça'da yabancı asıllı kelimeler konusunda Cevâlikî (ö. 540/1145) *el-Mu'arreb*, Şehâbeddin el-Hafâcî (ö. 1069/1659) *Şifâ'ü'l-galîl* adlı eserleri kaleme almışlarsa da bu müellifler Arapça dışında başka dil bilmediklerinden yabancı kelimelerin kaynağı konusunda fazla isabetli sonuçlara varamamışlardır. Eddî Şîr'in, Arapça ile uzaktan veya yakından ilişkisi bulunan on bir dil bilmesi eserine ilmî bir hüviyet kazandırmıştır. Kitabın *Mu'cemû'l-elfâzî'l-Fârisiyyetü'l-mu'arrebbe* adıyla ofset basısı da yapılmıştır (Beyrut 1964).

Eserin girişinde, Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrîzî'ye ait olup Mütercim Âsim Efendi'nin Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği *Burhân-ı Kâfî* adlı sözlüğüyle Butrus el-Bustânî'nin *Muhtû'l-Muhtî* ve Saîd eş-Şertûnî'nin *Akrebü'l-mevârid* adlı Arapça sözlüklerinden faydalandığını söyleyen Eddî Şîr bazı kaynaklarını da yeri geldikçe metin içinde zikretmiştir. Süyûtî'nin *el-Müzhîr*'i, Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Şifâ'ü'l-galîl*'i, Gesenius'un *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum*'u (Lipsiae 1847), Siegmund Fraenkel'in *Die Aramaeischen Fremd Woerter im Arabischen*'i (Leiden

1886), Joanne Buxtorffo'nun *Lexicon Talmudicum et Rabbinicum*'u (Basileae 1639), Henri Lammens'in *Kitâbü'l-Furûk*'u (Beyrut 1889) bu kaynakların başlıcalarıdır. Eserin sonunda, yukarıda sayılan on beş dilden Arapça'ya geçen kelimelerin ayrı ayrı alfabetik listeleri verilmiştir.

Keldânî cemaati için dinî bilgiler ihtiva eden Keldânîce kitaplarla çalıştığı kütüphanelerdeki yazmaları tanıtan katalog mahiyetinde Fransızca eserler kaleme alan (G. Avvâd, I, 104-106) Eddî Şîr'in diğer tanınmış eserleri şunlardır: *Târîhu Keldo ve Âşûr* (I-II, Beyrut 1912-1913; eserin III. cildi basılmadan kaybolmuştur); *Medresetü Naşibîn eş-şehîre* (Beyrut 1905); *İklîlû'l-betûl eş-tâhire Meryem* (Keldânîce, Musul 1904).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu'cem*, I, 412-413; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mu'ellifîn*, II, 221; Zeki Mücâhid, *el-A'âmû's-şarkıyye*, Kahire 1963, III, 137; Gorgis Avvâd, *Mu'cemû'l-mu'ellifne'l-'İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, I, 104-106; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebıyye*, Beyrut 1972, III, 117-119; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), I, 285; Süleyman Saîğ, "Fakidü'l-'ilm es-Seyyid Eddî Şîr", *el-Mesrik*, XXIII, Beyrut 1925, s. 36-44.

HULÛSİ KILIÇ

EDEB

(bk. EDEP).

EDEBÂLİ

(ö. 726/1326)

İlk Osmanlı kadısı ve mutasavvıf.

Karaman'da doğdu. Hüseyin Hüsameddin, kaynak göstermeden künyesini İmâdüddin Mustafa b. İbrâhim b. İnac el-Kırşehrî şeklinde kaydeder (*Amasya Târîhi*, II, 428). Kaynaklarda Edebâli (أدهبالي) kelimesinin, bu şekli yanında (BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481; TK, *Defter-i Evkâf-ı Ertuğrul Gazi, Hudûdnâme-i Bilecik*, nr. 156, vr. 1) bazan Atabâli (أطابالي) (VGMA, Bursa-Muhasebe, nr. 491/1, sıra 447) ve kısaltılmış olarak Ede-şeyh (أدهشيخ) (TK, *Defter-i Evkâf-ı Hüdâvendigâr*, nr. 585, vr. 282^b) şeklinde yazıldığı da görülmektedir.

Edebâli ilk tahsilini Karaman'da yaptı. Hanefî fakihî Necmeddin ez-Zâhidî'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Dımaşk'a giderek Sadreddin Süleyman b. Ebû'l-îz ve Cemâleddin el-Hasîrî gibi dönemin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri tahsil

etti. Dımaşk'tan ülkesine dönünce tasavvufa yöneldi; Bilecik'te bir zâviye kurarak halkı irşada başladı. Âşıkpaşazâde zâviyesinin hiç boş kalmadığını, şeyhin gelip geçen fukaranın her türlü ihtiyacını gidermeye çalıştığını, hatta bu maksatla koyun sürüsü bulundurduğu nu kaydeder (*Târîh*, s. 6).

Edebâli Osman Gazi ile Bilecik'te tanıştı. Âlim ve sûfilere çok seven Osman Gazi, mübarek günlerde şeyhin zâviyesine giderek dinî ve idarî konularda her zaman onun görüşlerine başvururdu (Cenâbî Mustafa Efendi, vr. 555^a). Âşıkpaşazâde'nin, Osman Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih ve Edebâli'nin oğlu Mahmud Paşa'nın rivayetlerine dayanarak anlattığına göre Osman Gazi bir gece Edebâli'nin zâviyesinde kalmış, rüyasında şeyhin koynundan doğan bir ayın kendi koynuna girdiğini, aynı anda göbeğinden bir ağaç bittiğini ve bu ağacın gölgesinin dünyaya yayıldığını, altından dağlar yükseldiğini ve her dağın altından da suların çıktığını görmüş. Osman Gazi rüyasını Edebâli'ye anlatınca şeyh, "Hak Teâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Kızım Malhun Hatun da senin helâlin oldu" der. Edebâli'nin bu yorumu üzerine Osman Gazi Malhun Hatun ile evlenmiştir (Âşıkpaşazâde, s. 6; ayrıca bk. *Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, vr. 3^b; Mecdî, s. 20-21; Cenâbî Mustafa Efendi, vr. 556^a). Bazı kaynaklarda bu isim Mal Hatun şeklinde geçerken Oruç b. Âdil de *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da (s. 8-9, 84) yukarıda anlatılan rüyayı Osman Gazi'nin değil babası Ertuğrul Gazi'nin gördüğünü ve şeyhin Osman Gazi ile evlenen kızının adının Râbia Hatun olduğunu kaydeder.

Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye (ö. 501/1107) nisbet edilen Vefâiyye tarikatına mensup olan Edebâli (*Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, vr. 2^{a-b}, 10^b; Kâtib Çelebi, vr. 43^b) aynı zamanda ahî teşkilâtının re-isidir. Ahî şeyhliğinin Edebâli'den sonra kime geçtiği ise bilinmemektedir; ancak daha sonra I. Murad'a intikal etmiştir (Barkan, II, 288; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 531). Son zamanlarında kızı ve torunu Alâeddin Bey ile Bilecik'te oturan Edebâli'ye Kozağaç köyünün öşür ve hâsılatı verilmiş, kızı Râbia Hatun (veya Bâlâ Hatun) kendilerine verilen bu köyü tekkeye vakfetmiştir (BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 561). Edebâli'nin kızı Mal Hatun adına Eskişehir'de bir Mal Hatun Ünâs Mektebi'nin mevcut olduğu da belgeler-